

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 364.65

Дар'я Бондаренко
магістр Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональної академії управління персоналом»
darya.bondarenko70@gmail.com

ОСНОВНІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

<http://doi.org/10.23939/law2023.40.190>

© Бондаренко Д., 2023

У сучасному правовому полі Україна стикається з безпрецедентними викликами, які потребують специфічних підходів до соціального захисту груп населення, що є найбільш вразливими в умовах воєнного стану. В цій статті розглядаються основні аспекти правової та соціальної допомоги трьом головним категоріям: переселенцям та біженцям, інвалідам війни та учасникам бойових дій, а також сім'ям загиблих у бойових діях. Переселенці та біженці зазнають численних правових та соціальних викликів: від простих перешкод в отриманні соціальних послуг до проблем у доступі до ринку праці. Інваліди війни та учасники бойових дій потребують комплексної підтримки, яка охоплює медичну реабілітацію, психологічну допомогу та соціальну адаптацію. Сім'ї загиблих стикаються з жорсткою реальністю втрати, потребуючи не лише моральної, але й матеріальної підтримки. Аналіз цих проблем у контексті права сприятиме кращому розумінню та ефективній реакції на них.

Ключові слова: соціальний захист; воєнний стан; переселенці; біженці; інваліди війни; учасники бойових дій; сім'ї загиблих.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації зростання міждержавних конфліктів і політичних напруг в Україні та інших країнах, воєнний стан можуть призвести до масових міграційних рухів, соціального розшарування та інших гуманітарних викликів. Ця проблема стає особливо актуальною для груп населення, які вже перебувають в умовах соціальної вразливості. Переселенці, біженці, інваліди війни, учасники бойових дій та сім'ї загиблих у бойових діях стикаються із ще більшою кількістю труднощів і обмежень, що потребують правового регулювання та соціальної підтримки на державному рівні. Тому важливо визначити основні проблемні питання цих груп і розробити ефективні механізми їх вирішення в умовах воєнного стану.

Метою статті є дослідження правових аспектів соціального захисту вразливих груп населення України під час воєнного стану та їх європейський контекст.

Аналіз дослідження проблеми. Впродовж 2022–2023 років на питання соціального захисту осіб у воєнних умовах активно відгукувалися у науковій спільноті. Низка науковців, зокрема С. В. Гергола, В. В. Головка, О. І. Кадикало, К. П. Комар-Стаховська, С. М. Миколук, О. В. Стащук, присвятили свої дослідження розробці методів і підходів до оптимізації цієї сфери. Ці автори зробили вагомий внесок у формування та розуміння основних концепцій, принципів та механізмів соціального захисту в Україні.

Однак незважаючи на наявну базу досліджень, досі актуальні питання реалізації соціальної політики в специфічних умовах сучасного конфлікту. Отже, перед науковою спільнотою стоїть завдання дослідити та розробити ефективні механізми реагування на ці виклики, щоб забезпечити належний рівень соціального захисту громадян у змінених умовах.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист громадян є однією з основних функцій держави, особливо в умовах воєнного стану. Зважаючи на геополітичну ситуацію в Україні 2022–2023 рр., потреба в захисті вразливих груп населення набуває особливої актуальності. Соціальний захист населення стоїть на першому плані державної політики, зокрема в умовах конфлікту. Він репрезентує собою комплексну систему дій на рівні держави, яка спрямована на підтримку громадян, що зіткнулися з різноманітними соціальними ризиками, такими як хвороби, вік, втрата працездатності, безробіття або невтішні обставини під час виконання професійних обов'язків. Із ширшої перспективи, соціальний захист – це не просто матеріальна допомога. Це система управління, яка спрямована на вирівнювання негативного впливу соціальних ризиків на життя людей, враховуючи потребу в забезпеченні стабільного соціального середовища для громадян [9, с. 7].

У мирні часи система надання соціальних послуг регламентувалася відповідними нормативними актами, таким як Закон України «Про соціальні послуги». Цей процес складається з кількох етапів, які спрямовані на діагностику, планування та надання потрібних послуг, і зазвичай триває до 10 робочих днів [10]. Однак в умовах воєнного стану швидкість та ефективність надання допомоги стають критично важливими і потребують специфічного підходу [1].

Багато громадян, особливо похилого віку, опинились у вкрай важкому становищі, залишившись без опіки рідних, які були змушені виїхати на більш безпечні території. Для таких людей допомога соціальних працівників є життєво необхідною. Важливо підкреслити, що кожен громадянин України має конституційне право на соціальний захист. Це право гарантується системою соціального страхування та фінансується різними джерелами, включаючи бюджетні кошти та страхові внески. Конституційні норми забезпечують рівність усіх громадян перед законом, без будь-якої дискримінації. Важливо зазначити, що, незважаючи на обставини, головна обов'язковість держави полягає в дотриманні та захисті прав і свобод людини. Це означає, що жодні внутрішні чи зовнішні виклики не можуть стати причиною для порушення основних конституційних прав громадян [3, с. 12].

З урахуванням сучасних викликів та обставин, уряд України вніс чимало змін до соціального законодавства. Наприклад:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» від 26.02.2022 р. № 162 [8] за рішенням уряду було розроблено специфічний порядок виплати пенсій під час воєнного стану, зокрема у випадках, коли звичайні банківські послуги або послуги «Укрпошти» стають недоступними.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 168 [5] уряд визначив додаткові виплати для військових, поліцейських та їхніх сімей у період дії воєнного стану.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 р. № 332 окремі рішення стосуються підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема щодо допомоги на проживання [2].

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб» від 19.03.2022 р. № 333 уряд встановив порядок компенсації витрат для тих, хто надає тимчасовий притулок внутрішньо переміщеним особам, особливо тим, чий будинки були знищені або пошкоджені внаслідок конфлікту [7].

5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії. Уряд України прийняв кілька ключових законодавчих ініціатив для забезпечення пенсійних прав громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) чи в районах активних бойових дій. Ефективне звернення до структур Пенсійного фонду для цієї категорії осіб може бути ускладнене через обставини воєнного стану. Отже, новий законопроект робить акцент на автоматизованому призначенні пенсій під час воєнного стану та протягом трьох місяців після його завершення, не залежачи від дати звернення особи [11].

Це означає, що:

- пенсія за віком буде призначена з моменту досягнення відповідного віку;
- у разі інвалідності – від дня коли було встановлено діагноз;
- у ситуації втрати годувальника – після фактичного дня його смерті;
- для пенсії за стаж – від дня звільнення з роботи, що надає право на пенсійні виплати, проте не раніше 24 лютого 2022 року. Важливо відзначити, що законодавчі зміни також захищають права тих, хто змушений був залишити ТОТ або райони бойових дій.

Незважаючи на складні воєнні обставини в Україні, держава демонструє своє зобов'язання стосовно соціальних послуг для переселенців, біженців, інвалідів війни, учасників бойових дій та сім'ї загиблих, виконуючи безперервні виплати соціальних допомог. Згідно з законодавчими актами, така допомога забезпечується протягом всього періоду воєнного стану та протягом одного місяця після офіційного закінчення військових дій [6]. Серед основних видів цієї підтримки можна виділити: допомогу сім'ям загиблих або зниклих безвісти бійців; компенсації військовослужбовцям, які отримали травми; пільгові виплати ветеранам та учасникам бойових дій; соціальні виплати для сімей, які були вимушені переселитися з територій активних бойових дій [4]; тимчасова матеріальна підтримка для осіб, які втратили роботу внаслідок військового конфлікту; субсидії на оплату житлово-комунальних послуг для осіб, що проживають в районах, що зазнали наслідків військових дій.

Ці та інші заходи свідчать про відповідальний підхід держави до своїх громадян, незалежно від зовнішніх викликів та загроз.

Проблема недостатнього інформування громадян про законодавчі зміни також актуальна. Важливим є не лише прийняття нового законодавства, а й його ефективне роз'яснення громадськості. Для цього можна використовувати різні канали комунікації: від офіційних сайтів державних органів до соціальних мереж. Організація семінарів, вебінарів та робочих груп з експертами, правозахисниками та громадськістю сприятиме кращому розумінню нових норм і правил.

Соціальний захист осіб, які служать у військових і правоохоронних органах, а також їхніх родин, відіграє критичну роль у суспільстві, оскільки вони виконують важливі завдання на користь держави. Незалежно від їхніх фінансових можливостей або джерел фінансування з державного бюджету, держава має забезпечувати їх невід'ємні соціальні гарантії. У той час як вони захищають національні інтереси, конституційні права і свободи громадян, держава має обов'язок забезпечити їх та їхні сім'ї відповідним соціальним статусом та підтримкою. Ще однією важливою проблемою є питання працевлаштування пенсіонерів, особливо у воєнний час. Військові дії можуть призвести до того, що багато людей, які досягли пенсійного віку, втрачають можливість заробляти на життя звичайним шляхом. Для розв'язання цього питання держава може розглянути можливість створення спеціальних програм працевлаштування для пенсіонерів, навіть у воєнний час. Це може бути, наприклад, наданням можливості працювати в сфері соціального обслуговування, де досвід та

життєві навички пенсіонерів будуть особливо цінними. Крім того, можна розглянути можливість навчання пенсіонерів новим професіям, що не потребують значних фізичних зусиль. У світлі конституційних зобов'язань України, надання необхідного рівня соціального захисту цим особам є життєво важливим. Тому важливо, щоб Україна поглиблювала свої зусилля щодо розробки сучасної моделі соціальної підтримки, надихаючись передовим досвідом Європейського Союзу.

Отже, Україна повинна зосередити свої ресурси на таких напрямках: оптимізація розмірів пенсійних виплат, модернізація соціальних служб відповідно до технологічних інновацій, підвищення доступності соціальної підтримки для вразливих груп населення та створення умов для активної участі кожного громадянина у суспільному житті. Розробляючи нову модель соціальної підтримки, що базується як на європейських, так і на вітчизняних стандартах, Україна може забезпечити своїм громадянам більший рівень захисту, відповідати викликам сучасної демографії, зміцнювати соціальну єдність та довіру до уряду.

Враховуючи вищевказане, важливо, щоб держава активно співпрацювала з громадським сектором, експертами та міжнародними партнерами, тому основним пріоритетом держави на сучасному етапі має бути створення ефективної системи соціального захисту, яка б відповідала потребам громадян у складних умовах та допомагала б їм адаптуватися після завершення конфліктних ситуацій.

Висновки. Українська держава в умовах воєнного стану продовжує активно розробляти механізми соціального захисту вразливих категорій населення. Багато хто міг би вважати логічним зменшення фінансування соціальних програм. Однак, враховуючи специфіку нинішнього конфлікту та його гуманітарні наслідки, питання соціальної підтримки населення набуває особливої актуальності. Витрати на соціальний захист громадян вже збільшено і очікується, що ця тенденція буде тривати. Військовий конфлікт призвів до того, що значна частина громадян опинилася у вразливій ситуації і потребує допомоги з боку держави. Тому незважаючи на економічний тиск і скорочені бюджетні можливості, головним пріоритетом для держави залишається надання соціальної підтримки своїм громадянам у часи воєнних випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головка В. В. (б. р.). Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>
2. Кабінет Міністрів України. (2022, 20 березня). Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам (Постанова № 332). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>
3. Кадикало О. І. (2022). Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського, (2), 10–14.
4. Миколюк С. М. (б. р.). Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану. <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122>
5. Миколюк С. М. (б. р.). Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану. <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122>
6. Верховна Рада України. (2022, 14 квітня). Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях (Закон України № 2193-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
7. Кабінет Міністрів України. (2022, 19 березня). Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб (Постанова № 333). <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333>
8. Кабінет Міністрів України. (2022, 26 лютого). Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану (Постанова № 162). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>

9. Сташук О. В., Гергола С. В., & Комар-Стаховська К. П. (2022). Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. В Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (с. 6–8). Одеса.

10. Верховна Рада України. (2019, 17 січня). Про соціальні послуги (Закон України № 2671-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

11. Верховна Рада України. (2003, 9 липня). Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (Закон України № 1058-IV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

REFERENCES

1. Holovko V. V. (n. d.). *Osoblyvosti derzhavnoi polityky sotsialnoho zakhystu naseleння v umovakh viiennoho stanu v Ukraini* [Features of state policy of social protection of the population during martial law in Ukraine]. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf> [In Ukrainian].

2. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, March 20). *Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam* [Some issues of paying assistance for the accommodation of internally displaced persons] (Resolution No. 332). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

3. Kadykalo O. I. (2022). *Aktualni pytannia sotsialnoho zakhystu naseleння Ukrainy v umovakh viiennoho stanu* [Topical issues of social protection of the population of Ukraine under martial law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, (2), 10–14. [In Ukrainian].

4. Mykoliuk S. M. (n. d.). *Sotsialna dopomoha ta vyplaty v umovakh viiennoho stanu* [Social assistance and payments during martial law]. Retrieved from <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122> [In Ukrainian].

5. Mykoliuk S. M. (n. d.). *Sotsialna dopomoha ta vyplaty v umovakh viiennoho stanu* [Social assistance and payments during martial law]. Retrieved from <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122> [In Ukrainian].

6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2022, April 14). *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo viiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh* [On amendments to some laws of Ukraine regarding the provision of social services in case of introduction of emergency or martial law in Ukraine or its specific areas] (Law of Ukraine No. 2193-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [In Ukrainian].

7. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, March 19). *Pro zatverdzhennia Poriadku kompensatsii vytrat za tymchasove rozmishchennia (perebuvannia) vnutrishno peremishchenykh osib* [On approval of the Procedure for compensation of expenses for temporary accommodation (stay) of internally displaced persons] (Resolution No. 333). <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333> [In Ukrainian].

8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, February 26). *Pro osoblyvosti vyplaty ta dostavky pensii, hroshovykh dopomoh na period vvedennia viiennoho stanu* [On the peculiarities of payment and delivery of pensions, monetary assistance during the period of martial law] (Resolution No. 162). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

9. Stashchuk O. V., Hergola S. V., & Komar-Stakhovska K. P. (2022). *Stan sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia naseleння Ukrainy v umovakh viiny* [The state of social protection and social security of the population of Ukraine in wartime]. In *Ekonomiko-pravovyi rozvytok suchasnoi Ukrainy: materialy XI Vseukrainskoi naukovoї konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh* (pp. 6–8). Odessa. [In Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019, January 17). *Pro sotsialni posluhy* [On social services] (Law of Ukraine No. 2671-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [In Ukrainian].

11. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003, July 9). *Pro zahalnoobov'iazkove derzhavne pensiine strakhuvannia* [On compulsory state pension insurance] (Law of Ukraine No. 1058-IV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> [In Ukrainian].

Дата надходження: 30.10.2023 р.

Daria Bondarenko

Danube Branch of JSC «HEI «MAUP»

darya.bondarenko70@gmail.com

MAIN POPULATION GROUPS REQUIRING SOCIAL PROTECTION DURING WARTIME CONDITIONS

In the contemporary geopolitical context, Ukraine faces unprecedented challenges that demand specific approaches to the social protection of the most vulnerable population groups under wartime conditions. This article addresses the key aspects of legal and social assistance to three primary categories: internally displaced persons (IDPs) and refugees, war veterans and combat participants, and families of those killed in combat. IDPs and refugees encounter numerous legal and social challenges, ranging from basic bureaucratic obstacles in accessing social services to issues with labor market entry. War veterans and combat participants require comprehensive support, encompassing medical rehabilitation, psychological aid, and social adaptation. Families of the deceased face the harsh reality of loss, necessitating not only moral but also financial assistance. Analyzing these issues within a legal framework will promote a better understanding and an effective response to them.

Keywords: social protection; wartime conditions; internally displaced persons; refugees; war veterans; combat participants; families of the deceased.